

הילד הרע / לאה גולדברג

היצירה לקוחה מתוך: "צריך קטן", הוצאת ספריית פועלים.

מתוך: "מחרוזת", פרקי ספרות, מדריך למורה, חלק ב', תשל"ז

על השיר

שיר זה עוסק בילד שנמצא במצב של התנגשות עם עצמו ועם החברה. יש כאן ניסיון להסביר את התנהגותו ולהסיר את חותם "הילד הרע" שהדביקו עליו המבוגרים. הילד מצדיק כביכול את עצמו בכך, שהוא ממציא דמות דמיונית האחראית למעשיו הרעים. דמות דמיונית זו מאפשרת לו לפטור את עצמו מאחריות ולהשתחרר מרגשות האשם שמעשיו מעוררים בו.

הילד חילק כאילו את האחריות למעשיו הטובים והרעים בין שתי דמויות: "גדי" ו"הילד הרע". ובאמת, "בארץ חסותו", הכול הולך כשורה: הוא שומר על מילות הנימוס כמו "תודה", "בבקשה", מוותר ליוכבד על האוטו ועל הגולה הכי יפה. אך את כל ה"אירועים" המוגדרים על ידי הבריות כרעים, מגדיר הוא כתחום שליטתו של "הילד הרע".

ייתכן, שאפשר לראות בהתפרצויותיו תגובה לריסון עצמי ממושך – הוא השתדל להיות טוב, אולם בשלב מסוים אינו יכול עוד לשלוט בעצמו ואזי באה התפרצות של "הרע". מכאן תחושתו שנעשה לו עוול, כשמגדירים אותו כ"ילד רע". לא הוא מתפרץ, זה קורה לו.

תפיסתו של הילד מושפעת מדרך מחשבתם ושפיטתם של המבוגרים, כפי שהיא מתגלה בשיר. גם תפיסתם היא דיכוטומית. הם מדביקים לו חותם של "ילד רע" ובכך מגבירים את הלחץ המעיק עליו. בשרשרת המעשים שעשה, הם רואים רק את האחרון שבהם – "הרע" – ואינם מבחינים – לא במעשיו "הטובים" ולא במאמציו להיות ילד טוב במיוחד. ייתכן, שהם מקבלים את התופעות הטובות כמובנות מאליהן.

בסוף השיר חשים אנו שהילד מבין בדרכו שלו, שהיותו רע היא תוצאה ש"האנני" שלו עדיין חלש ואינו מגובש. הוא מקווה שבתהליך גדילתו יתחזק "גדי" ויבריח את "הילד הרע". זוהי שוב גישה חד-צדדית של הילד, המאמין שהמבוגר הוא טוב לחלוטין ואינו נאבק ב"ילד הרע".

יש הרואים בתיאור סבך הערכים והמוסכמות של הילד מול עולם המבוגרים – ראייה אירונית. אם מקבלים גישה זו, נוצרת עמדה ביקורתית כלפי המבוגרים ומתחזקת הזדהותו של הקורא עם הילד. ראייה אירונית כזו אולי אופיינית יותר למבוגרים מאשר לילדים, בהיותה משקפת את היזכרותם באירועי ילדותם או את התנהגותם כמבוגרים כלפי ילדים. אולם, היא עשויה להתעורר תוך כדי דיון בכיתה.

מבנה השיר

לשיר מבנה סימטרי: יש בו שני מחזורים וסיכום. הבית הראשון בכל מחזור (הבתיים א', ג') פותח בתיאור המעשים "הטובים" ומסתיים בהתפרצות "הילד הרע". הבית השני - עניינו תגובת האנשים שסביבו על מעשיו וההסבר שלו על מה שאירע. המחזור הראשון עוסק ביחסים בין הילד למשפחתו, והשני - ביחסים שבין הילד לבין האנשים שמחוץ למסגרת המשפחה. במחזור הראשון יש התפרצות אחת של "ילד רע" ובשני- שתיים. הערתה של הסבתא הזרה, המדביקה לו חותם של "ילד רע" - גורמת להתפרצות שנייה. **המבנה הסימטרי מדגיש את הגורליות שבהתנהגותו**, את תחושת אין-האונים שלו לגבור על התהליך הקבוע שמשלט עליו, ולכן הסיכום הוא קריאה נואשת "לילד הרע" שיעזבנו.

הצעות להוראת השיר

בהוראת השיר חשוב להימנע מעמדה שיפוטית ומעריכה כלפי הילד או כלפי המבוגרים שסביבו. רצוי לנסות להבין מדוע הילד נוהג כך, מה הרגיש גדי כאשר נזפו בו הוריו, מה מרגישים ההורים כאשר בנם נוהג כך (כדאי לא לשאול שאלות כמו: "האם נהג יפה, כש...?", "האם צדק, כאשר..."). אפשר לנסות ולברר מה מרגיש גדי, כאשר אין מעירים דבר על מעשיו הטובים ורק נוזפים על מעשיו הרעים. שאלה שעשויה להישאל על-ידי מורים ותלמידים היא, מדוע ללמוד על "ילך רע"; אולי במקום זאת רצוי ללמוד על "ילד טוב"? למעשה, אין קוראים כאן על ילד "רע", **אלא על ילד שמתמודד עם בעיות יחסיו עם החברה מזה ועם גירושו העצמי מזה.** ההתמודדות הפעילה שלו עם בעיותיו היא היסוד הכלל-אנושי שעולה מתוך השיר.

א. בדיקת השם

עוד לפני שקראו הילדים את השיר, אפשר לקרוא את שמו או לספר לילדים שהם עומדים לקרוא שיר על ילד רע. הילדים ישערו לפי השם, מה עשוי להיות תוכן השיר. ייתכן שתוך כדי שיחה יסבירו, מהו לדעתם "ילד רע".

ב. קריאה בקול

הקריאה בקול עשויה להדגיש את **מבנהו הסימטרי של השיר** על המשתמע מכך (ראה למעלה). כדאי שהקריאה תבליט עניין זה.

אפשר לקרוא את הבתים ולחוש כיצד הצליל "רעה" הולך ומתרבה, דבר הבולט בייחוד בבית שלפני האחרון.

לאחר הקריאה, אפשר להשוות את השיר עם הציפיות שהתעוררו בתלמיד למקרא השם בלבד. בהמשך הדברים אפשר לשאול לדעתם של הילדים, האם גדי באמת "ילד רע".

המורה יכולה לבקש מתלמידיה להציע שמות אחדים לשיר. בדרך זו ניתן גם לבדוק באיזו מידה הבינו התלמידים את השיר.

(תלמידים בכיתה ד', הציעו את השמות הבאים: "הילד הטוב שנכנס בו הילד הרע"; "מצפון לא נקי"; "הרע שנכנס לילד הטוב"; "היצר הרע"; "מעשה רע"). לאחר התבוננות מעמיקה יותר בשיר, אפשר יהיה לבקש הצעות חדשות לשמות לשיר ומעניין יהיה לברר, האם יחול שינוי באופי ההצעות אם לאו.

ג. דיון

קורה שילדים הקוראים שיר זה חושבים, שהמדובר בשני ילדים. לכן חשוב לוודא, **האם התלמידים הבינו שמדובר כאן בילד אחד**. למשל, אפשר לבקש מהם לנסות ולהציג בפנטומימה, או בעזרת דיבורים, כיצד נראה גדי כשהוא נוהג כ"ילד טוב", כיצד נוהג גדי כשהוא חש שנכנס בו "הילד הרע" - וכל הזמן מודגשת העובדה שהמדובר בילד אחד.

הדיון (ראה לעיל) ייערך במגמה להבין את הילד **ולהימנע מלהעריך או לשפוט אותו או את המבוגרים שסביבו**. מאחר שקיימת נטייה בין הילדים להשמיע הערות בעלות גוון שיפוטי ומעריך, חשוב שהמורה תשמור על כיוון מתאים של הדיון בשיר.

ההזדהות עם הלחץ שבו נמצא גדי, או לפחות ההבנה לקשייו, עשויות להביא את הקורא לגישה חד-צדדית אוהדת כלפי גדי ואפילו לשיפוט עוין כלפי המבוגרים, בשעה שרצוי יותר להבין את כל הדמויות המתוארות בשיר.

הביקורת על יחס המבוגרים - אם תועלה - יכולה להיות על כך, שהם שמים לב רק למעשיו הרעים של גדי - אך לא לגבי דרישתם להתנהג יפה. אפשר לנסות לתאר, מה הרגישו הדודה והסבתא כשכינו "טפשה" ו"חמורה". כדאי גם לשים לב שגדי עצמו, בהרגישו את לחץ המבוגרים להתנהג יפה, לפעמים "יוצא מגדרו", כדי להיות טוב ("נתתי לה את הגולה הכי גדולה, הכי אדומה").

תוך כדי דיון אפשר להעלות בעיה, האם רק גדי שבשיר סובל מנוכחותו של הילד הרע? שמא "ילד רע" כזה נמצא בנפשו של כל אחד מאתנו? האם זה נכון, שאנחנו תמיד מצליחים להיות טובים? **האם כל מי שעושה מעשה רע הוא גם ילד רע?**

תלמידים שקראו שירים כ"ידידי טנטן", ייתכן שיעמדו על הצד המשותף ליצירות הללו: הצורך ליצור דמות דמיונית שעליה תוטל האחריות לכל אותם המעשים, שעליהם אין לילד שליטה.

ד. המחזה

המחזה של סיטואציות שונות בשיר תעזור לתלמיד לעמוד טוב יותר על הבעיות השונות העולות ממנו, למשל: יחסים בין הילד והמבוגר, כפי שהם משתקפים בשיר זה.

המורה מבקשת מילדים להציג, כיצד נוהג גדי כשהוא "ילד טוב" ומהי תגובת המבוגרים על התנהגותו. זו הזדמנות לעמוד על ההגזמה בהשתדלותו להיות ילד טוב, וכיצד ינהג גדי כשהוא "ילד רע" ומהי תגובת המבוגרים במקרה זה. בכמה כיתות אירע, שתלמידים שהציגו את המבוגר – נהגו כאילו המבוגר משבח את גדי על מעשיו הטובים. במקרה כזה כדאי לבקש מהם לבדוק, האם גירסה זו מתאימה למסופר בשיר.

ה. בדיקת האיורים

התלמידים יכולים להציע איך לדעתם אפשר לצייר ציורים שיתאימו לשיר? כיצד ייראה "גדי" כשהוא טוב, וכיצד אפשר לצייר את "הילד הרע שנכנס לי בפנים".

קישור עם זכרונות אישיים

הילדים יכולים לספר בכתב או בעל-פה על מקרים שאירעו להם, כאשר השתלט עליהם "הילד הרע". זאת, רק אם הם מרגישים את עצמם חופשיים לספר על אירועים כאלה. ייתכן שהם יעדיפו לספר על מקרים כאלה בעקיפין, כאילו אירעו למישהו אחר.

בשעת שיחה על טקסט שעניינו רגשות וזכרונות, יש לחשוש שהתלמיד ימצא את עצמו כפוי לבטא רגשות שאין בו, או שאינו חש את עצמו חופשי לבטאם. חבל יהיה אם קריאת השיר תגרום ללחץ נוסף

על התלמיד, ולכן חשוב שהמורה תגלה טאקט ותימנע מללחוץ על תלמידיה לומר דברים שאינם רוצים להגיד.

הצענו כאן פעילויות אחדות. כל מורה תבחר את הפעילויות הנראות מתאימות לכיתה, בסדר המתאים – וכמובן לא תימנע מלהציע פעילויות נוספות.

*** נושא קרוב: הילד מול דרישות החברה.*

יצירות נוספות העוסקות בנושא רב-גוני זה :

- ידידי טינטן" מאת מרים ילן-שטקליס מתוך "שיר הגדי" בהוצאת דביר.
- "אני אוהב לשרוק ברחוב" מאת נורית זרחי בהוצאת מסדה.
- "דודו" מאת א. א. מילן מתוך "אנחנו שנינו" בהוצאת 'מחברות לספרות'.
- "הילדה איילת" מאת קדיה מולודובסקי מתוך "פתחו את השער" בהוצאת הקיבוץ המאוחד.